

מלך במשפט יעמיד ארץ

מֶלֶךְ בְּמִשְׁפֵּט יַעֲמִיד אֶרֶץ וְאִישׁ תְּרוֹמוֹת יִהְרַסְנָה: (משלי כט ד).¹

שמות רבה פרשה ל סימן יג – בריאת העולם בדין מחייבת את האדם

"ואלה המשפטים". זה שהכתוב אומר: "מלך במשפט יעמיד ארץ ואיש תרומות יהרסנה" (משלי כט ד). "מלך במשפט יעמיד ארץ" - זה הקב"ה שברא את עולמו בדין, שנאמר: "בראשית ברא אלהים" (בראשית א א) - "ברא ה' לא נאמר, אלא "אלהים". "ויאמר ה' יהי רקיע" אינו אומר, אלא "אלהים", וכן כולם.² וכן דוד אומר: "כי אלהים שופט" (תהלים עה ת), ללמדך שבדין נברא העולם.³

"ואיש תרומות יהרסנה" - זה אדם. מה דרכה של אשה בשעה שהיא מבקשת להפריש חלתה? מגבלת את הקמח ואח"כ נוטלת חלה. כך עשה האלהים: גיבל את העולם ואח"כ נטל אדם שנאמר: "ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה" (בראשית ב ו) ואח"כ: "וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה" (שם ז). כיון שחטא, א"ל האלהים: "ארורה האדמה בעבורך" (שם ג יז). לכך נאמר: "ואיש תרומות יהרסנה".⁴

דבר אחר: "מלך במשפט יעמיד ארץ" - זה יהושפט שנאמר: "ויאמר יהושפט אל השופטים ראו מה אתם עושים כי לא לאדם תשפטו כי לה' " (דברי הימים ב יט ו). "ואיש תרומות יהרסנה" - זה חכם שהוא יודע הלכות ומדרשות ואגדות, ויתום ואלמנה הולכין אצלו שיעשה דין ביניהן והוא אומר להן עסוק אני במשנתי איני פנוי! ואמר לו האלהים: מעלה אני עליך כאילו החרבת את העולם. לכך נאמר: "ואיש תרומות יהרסנה".⁵

מדרש תנחומא פרשת משפטים סימן ב – מה לי בטורח הציבור

"ואלה המשפטים" - זה שאומר הכתוב: "מלך במשפט יעמיד ארץ ואיש תרומות יהרסנה" (משלי כט). מלכה של תורה במשפט שהוא עושה מעמיד את הארץ. "ואיש תרומות יהרסנה" - אם משים אדם עצמו כתרומה הזו שמושלכת בזויות הבית ואומר מה לי בטורח הציבור, מה לי בדיניהם, מה לי לשמוע קולם, שלום עליך נפשי; הרי זה מחריב את העולם. הוי "ואיש תרומות יהרסנה". מעשה ברבי אסי כשהיה מסתלק מן העולם. נכנס בן אחותו אצלו מצאו בוכה. א"ל: רבי, מפני מה אתה בוכה? יש תורה שלא למדת ולמידת? הרי תלמידך יושבים לפניך. יש גמילות חסדים שלא עשית? ועל כל מדות שהיו בך היית מתרחק מן הדינין ולא נתת רשות על עצמך להתמנות על צרכי צבור. א"ל: בני, עליה אני בוכה. שמא אתן דין וחשבון על שהייתי יכול לעשות דיניהם של ישראל. הוי "ואיש תרומות יהרסנה".⁶

¹ ראה פירו רש"י על הפסוק שמקדים קצת את המדרשים שנביא להלן (רש"י כמובן שאב מהם): "יעמיד ארץ - אם שופט אמת הוא יעמיד ארץ: ואיש תרומות - איש גאות שאינו חש להיות מתון בדין". ולהלן נראה עוד את גנותו של "איש תרומות". ומשום מה נהפך מונח זה למשמעות חיובית: אדם שתורם לחברה או אדם נכבד ומורם במונח החיובי. מעניין לדעת כיצד ומתי התהפכה משמעות הביטוי.

² היינו כל אזכורי הבריאה והאמירה ("בעשרה מאמרות נברא העולם") של פרק (סידרא) א בבראשית שהוא סיפור הבריאה הם בשם אלהות. אבל פרק (סידרא) ב בבראשית "אלה תולדות השמים והארץ" הוא בשם ה' (הו"ה). ראה שמות רבה פרשה ל סימן ג: "ואלה המשפטים. א"ר אבהו: בכל מקום שכתוב ואלה מוסיף על הראשונים, ובכל מקום שכתוב אלה פוסל את הראשונים. כיצד? אלה תולדות השמים והארץ בהבראם, ומה פסל? שהיה בורא שמים וארץ והיה מסתכל בהם ולא היו ערבים עליו והיה מחזירן לתוהו ובוהו. כיון שראה שמים וארץ אלו ערבו לפניו, אמר אלו תולדות, לפיכך אלה תולדות השמים והארץ". אבל המדרש שלנו לא פוסל את הבריאה של פרק א. בריאה זו אכן הייתה במידת הדין והקב"ה מצפה מהאדם שימשיך ויקיים מידה זו, כפי שהמדרש ממשיך ומבאר. לגבי השמים והארץ שנפסלו, ראה דרשתו של ר' אבהו בבראשית רבה ט ב "שהקב"ה היה בורא עולמות ומחזירן בורא עולמות ומחזירן עד שברא את אלו. אמר: אלה הנאה לי ואותם לא היו הנאה לי". ולגבי "ואלה המשפטים" שמוסיפים ומתחברים, ראו להלן.

³ אבל האדם נברא לכל השיטות בשיתוף של מידת הרחמים ומידת הדין (ראשית רבה ח ד) ועליו בקטע הבא.

⁴ אדם הראשון, שהוא כמו תרומת חלה שנלקחה מהאדמה, הורס את החומר ממנו קורץ - האדמה - ברגע שהוא חוטא. הדרשן עבר כאן לסידרא ב של סיפור הבריאה בו דווקא שם הו"ה הוא הדומיננטי, אבל לא חש על כך.

⁵ למרות שאלה שני חלקי מדרש שונים ביניהם מפריד הפתיח "דבר אחר" (ואנחנו יצרנו פסקה חדשה), נראה שבכל זאת מדרש אחד הוא. אלהים בורא את העולם בדין ואילו איש התרומות (המורס מעם?) הורס אותו. ראה דברינו [עינוי הדין](#) בפרשה זו, בפרט הסיפור הקשה על רבי ישמעאל שפחד שיצא ליהרג על שעינה את הדין (מסכת שמחות ח ח). השוואה זו בין דין ומעשה בראשית נאמרת גם על צד החיוב: "כל דין שדן דין אמת לאמיתו אפילו שעה אחת - מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף לקב"ה במעשה בראשית" (שבת י ע"א).

⁶ למרות דברים ברורים אלה בדבר חשיבות עשיית הדין ונטילת חלק בצרכי הציבור, יש גם מקומות רבים בהם מובעת הדעה של בריחה מצרכי ציבור ואפילו מעיסוק בדין שמונע מתלמיד החכם להקדיש עצמו לתורה. ראה דברינו [אני ואתה עומדים בזירה](#) בפרשת יתרו. וראה שוב מסכת שבת י ע"א שהבאנו בהערה הקודמת, הקטע המלא: "רב אמי ורב אסי הוו יתבי וגרסי ביני עמודי וכל שעתא ושעתא הוו טפחי אעיברא דדשא ואמרי: אי איכא דאית ליה דינא - ליעול וליתי. רב חסדא ורבה בר רב הונא הוו יתבי דינא כולי יומא, הוה קא חליש לבייהו. תנא להו רב חייא בר רב מדפתי: (שמות יח) ויעמד העם על משה מן הבקר עד הערב, וכי

מסכת כתובות דף קה עמוד ב

כי אתא רב דימי אמר: דרש רב נחמן בר כהן, מאי דכתיב: "מלך במשפט יעמיד ארץ ואיש תרומות יהרסנה"? אם דומה דיין למלך שאינו צריך לכלום - יעמיד ארץ, ואם דומה לכהן שמחזר על הגרנות - יהרסנה. אמר רבה בר רב שילא: האי דיינא דשאל שאילתא - פסול למידן דינא.⁷

מסכת סוטה דף מה עמוד א - מי יוצא על עגלה ערופה

דתניא, ר' אליעזר בן יעקב אומר: זקניך - זו סנהדרין, שופטיך - זה מלך וכהן גדול; מלך, דכתיב: "מלך במשפט יעמיד ארץ", כהן גדול, דכתיב: "ובאת אל הכהנים הלויים ואל השופט אשר יהיה וגו'".⁸

שמות רבה פרשה ל סימן טו - הדין הוא המשך לדברות ומקיים את העולם

דבר אחר: "ואלה המשפטים". זהו שכתוב: "לשלמה, אלהים משפטיך למלך תן וצדקתך לבן מלך. ידין עמך בצדק ועניך במשפט" (תהלים עב א-ב) - רבי אומר: כשם שהזהיר הקב"ה על הדברות כך הזהיר על הדין. למה? שבו העולם תלוי, שנאמר: "מלך במשפט יעמיד ארץ" (משלי כט) ובו ציון נפדית, שנאמר: "ציון במשפט תפדה" (ישעיה א כז) ובו הצדיקים מתגדלים, שנאמר: "אשרי שומרי משפט" (תהלים קו ג).⁹

מדרש תנחומא (בובר) פרשת משפטים סימן ב - הדין אופף את הדברות משני צדדים

"ואלה המשפטים". זהו שאומר הכתוב: "מלך במשפט יעמיד ארץ" (משלי כט ד) - זה הקב"ה כשבא ליתן תורה לישראל פתח במשפט. מה כתיב: "שם שם לו חוק ומשפט" (שמות טו כה), וכאן למד משה את המשפטים שלמד לישראל. אמר ר' אבהו: כל מקום שנאמר "אלה" פסל את הראשונים, וכל מקום שנאמר "ואלה" מוסיף על הראשונים.¹⁰

תעלה על דעתך שמשוה יושב ודן כל היום כולו? תורתו מתי נעשית? אלא לומר לך כל דיין שדן דין אמת לאמיתו אפילו שעה אחת - מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף לקב"ה במעשה בראשית. כתיב הכא ויעמד העם על משה מן הבקר עד הערב, וכתוב התם (בראשית א) ויהי ערב ויהי בקר יום אחד. ראה גם דברי רבן גמליאל לרבי אלעזר חסמא ורבי יוחנן בן גודגאדא בגמרא הוריות י"א: "כמדומין אתם ששררה אני נותן לכם? עבדות אני נותן לכם". בדברינו **שררה** בפרשת קרח.

⁷ ראה גם מקבילה בסנהדרין ז ע"א. דיין שדומה לכהן שמחזר בבית הגרנות הוא דיין שלא יודע את הדין. שלא למד כל צורכו ומינו אותו מסיבות פוליטיות. ראה הביקורת שם על בית הנשיאות: "דבי נשיאה אוקמו דיינא דלא הוה גמיר, אמר ליה ליהודה בר נחמני מתורגמניה דריש לקיש: קום עליה באמורא. קם, גחין עליה, ולא אמר ליה ולא מידי. פתח ואמר: (חבוקוק ב) הוי אומר לעץ הקיצה עורי לאבן דומם הוא יורה הנה הוא תפוש זהב וכסף וכל רוח אין בקרבו". ובהמשך שם הרבה בגנות דיינים שאינם הגונים ומתאימים ("כל המעמיד דיין שאינו הגון כאילו נוטע אשירה בישראל"). ראה עוד תוספות בגמרא כתובות שם שמסיק מהפסוק: "מלך במשפט יעמיד ארץ", בצירוף שתי הסוגיות בכתובות ובסנהדרין, שדיין צריך שיהיה גם תלמיד חכם שלא צריך לשאול אחרים וגם בעל נכסים שלא זקוק לממון. ולענייננו ולפסוק שאנחנו דורשים, הדיין הוא המלך המעמיד ארץ במשפט, אבל בתנאי שיהיה דומה למלך שאינו צריך לכלום היינו שיש לו את הסמכות.

⁸ ראה מקבילה בסנהדרין יד ע"ב. כאן מדובר בדין עגלה ערופה, היינו במקרה של חלל שנמצא ולא ברור מי הכהו והדין הוא מי הוא הגורם שיוצא למדוד את המרחק בין הערים ולדון ולקיים את דין עגלה ערופה. לפי המשנה שם, מספיק שלושה או חמישה מזקני הסנהדרין. ואילו ר' אליעזר בן יעקב סבור שהסנהדרין כולה יוצאת (ראה מסקנת הגמרא שם כשיטת רב יוסף) וגם מלך וגם כהן גדול. כל הסמכות השלטונית והרוחנית כולה יוצאת על חלל שלא נודע מי הכהו! מה שחשוב לנו הוא חלק של "המשפט". מי כאן השופט? מי הוא שמעמיד את הארץ ועושה משפט? בתורה כתוב "ויצאו זקניך ושופטיך". לפי המשנה אלה שלושה או חמישה מזקני הסנהדרין, תלמידי חכמים שהם גם השופטים. לפי ר' אליעזר בן יעקב "שופטיך" הוא מי שבידו לקיים את המשפט ולבצעו - הסמכות הביצועית דווקא. למה? כי "מלך במשפט יעמיד ארץ". כאן אין הפירוש דיין שמתנהג כמלך, כמו בגמרא כתובות לעיל, אלא מלך כפשוטו. כל כך למה? כי נמצא אדם הרוג ולא נמצא מי הרגו והוא כמלך אחראי לביטחון התושבים!

⁹ ובשמות רבה ל ט: "ואלה המשפטים". זהו שכתוב: "מגיד דבריו ליעקב חוקיו ומשפטיו לישראל (תהלים קמז יט). מגיד דבריו - אלו הדברות, חוקיו ומשפטיו לישראל - אלו המשפטים. לפי שאין מידותיו של הקב"ה כמידת בשר ודם. מידת בשר ודם, מורה לאחרים לעשות והוא אינו עושה כלום. והקב"ה אינו כן, אלא מה שהוא עושה הוא אומר לישראל לעשות ולשמור". (ראה הביטוי "פרא פסיליוס נומוס אגראפוס", ויקרא רבה לה ג פרשת בחוקתי, בדברינו **פרא בסיליוס נומוס אגראפוס** בפרשת וירא). ובאותה הפרשה בסימן יט: "א"ר אלעזר: כל התורה תלויה במשפט, לכך נתן הקב"ה דינן אחר עשרת הדברות לפי שהבריות מעבירין על הדין והוא נפרע מהם ומלמד את באי עולם". ובמכילתא: "אלו מוסיפין על העליונים, מה עליונים מסיני אף תחתונים מסיני". מדרשים ופרשנים רבים מצביעים על הקשר ועל ההמשכיות של פרשת משפטים עם פרשת יתרו. על הו"א של "ואלה המשפטים" שכבר הזכרנו לעיל בהשוואה עם בריאת העולם, אשר יוצרת את הקשר בין הדברות והעקרונות ובין פרטי הדינים והמשפטים. דברות מול משפטים, תורה מול דינים. קשר מיידי, עוד באותו היום: "בבוקר ניתנה התורה ובערב נתנו המשפטים" (שמות רבה ל יא). ומכילתא בחרנו במדרש הנ"ל משום שהוא מתבסס על הפסוק שלנו "מלך במשפט יעמיד ארץ". אפשר כמעט לומר על דרך החידוד: במעמד סיני רעה הארץ, עמודיה רופפו, שמים נטפו, הרים נזלו וכל העולם עוד מעט והתמוטט (שמות רבה כ ט, מכילתא יתרו ועוד). כעת, היא נרגעת ומיוצבת. איך? במשפט. בדינים, הלכות וחוקים של הליכות יום יום. ומכילתא: דיני ממונות, נזיקין, חושן משפט: "אתה מוצא משפטים רבים יש בענין הזה", "בוא וראה כמה ציוה הקב"ה בפרשה זו על כל דבר ודבר" (שמות רבה ל). עד שאנחנו אפילו שומעים נימה קלה של טרונייה: "אמרו ישראל להקב"ה: הרבה דינים ומצוות יש כאן" (שם).

¹⁰ מדרש זה הולך צעד נוסף מעבר לכל המדרשים הנ"ל המקשרים את פרשתנו "ואלה המשפטים" עם עשרת הדברות שבפרשת יתרו הקודמת. לא הדינים והמשפטים באים לאחר הדברות, אלא ההפך. התורה - הדברות - "כלואה" ומוקפת בדינים ומשפטים משני עבריה. מתן תורה עומד בתווך בין דינים, משפטים ומצוות שנצטוו במרה (פרשת בשלח) ובין המשפטים שבפרשתנו. "הראשונים" שעליהם מדבר המדרש, שה"ואלה" מוסיפים עליהם, אינן הדברות. גם לא אלה שבלוח השני של הדברות: לא תרצה, לא תנאף, לא

שבת שלום
מחלקי המים

תגנוב וכו' שניתן לקשרם היטב עם פרשת משפטים (ראה דברינו על אופן [כתיבת הדברות על הלוחות](#)). ה"ואלה" של פרשת משפטים מתווספים למצוות ודינים שנצטוו עוד לפני מעמד הר סיני! ראה דברינו [מצוות שנצטוו במרה](#), איך הכל נמשך מתחילת התורה, מספר בראשית, משבע מצוות בני נח, מאדם הראשון בו פתחנו את דברינו לעיל. בחרנו במדרש תנחומא הנ"ל, שוב בגלל הפסוק "מלך במשפט יעמיד ארץ" אותו אנחנו דורשים. אך הדברים מפורטים ומשוכללים עוד יותר בשמות רבה ל ג: "ואלה המשפטים" - מה כתיב למעלה מן הפרשה? "ושפטו את העם בכל עת" ואמר כאן: "ואלה המשפטים" והדברות באמצע. משל למטרונה שהייתה מהלכת, הזין מכאן והזין מכאן והיא באמצע. כך התורה: דינין מלפניה ודינין מאחריה והיא באמצע. וכן הוא אומר: "באורח צדקה אהלך בתוך נתיבות משפט" (משלי ח כ) - התורה אומרת: באיזה נתיב אני מהלכת? אהלך בדרכם של עושי צדקה! "בתוך נתיבות משפט" - התורה באמצע ודינין מלפניה ודינין מאחריה. דינים מלפניה, שנאמר: "שם שם לו חוק ומשפט" ודינים מאחריה, שנאמר: "ואלה המשפטים". שים לב לדקות נוספת. לפסוק "ושפטו את העם בכל עת". הקשר הוא לא רק למצוות שנצטוו במרה, אלא גם [לפרשת מינוי הדיינים](#) שיתרו לימד את משה. בהקשר זה אפשר גם להקיש גם מרמב"ן לרמב"ן. ראה דבריו בפרשתנו על המשפטים במשמעותם האוניברסלית והכלל אנושית: "לחיי האדם בישוב המדינות ושלום האדם שלא יזיק איש את רעהו ולא ימיתנו" והשווה עם דבריו בפרשת יתרו על הפסוק ושפטו את העם בכל עת (שמות יח כב): "כי בהיות להם שופטים רבים ילך העשוק אל השופט בכל עת שירצה וימצאנו מזומן, כי אליך לא יוכל להתקרב".